

*Це неофіційний переклад оригінального документу,
написаного англійською мовою;
у випадку розбіжностей, просимо звертатися
до оригіналу англійською мовою*

ІНФОРМАЦІЙНА ДОВІДКА

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА ПРАВА РОМІВ В УКРАЇНІ

3 червня 2020 року

Вступ

1. УВКПЛ/Моніторингова місія з прав людини в Україні (ММПЛУ) здійснює моніторинг ситуації з правами людини в Україні з моменту свого розгортання у 2014 році¹ у контексті реалізації Порядку денного в галузі сталого розвитку на період до 2030 року та зобов'язання ООН не залишати нікого осторонь. На тлі глобальної кризи, спричиненої COVID-19, ММПЛУ оцінює вплив COVID-19 і відповідних заходів щодо запобігання та реагування на ситуацію з правами людини, приділяючи особливу увагу вразливим групам, зокрема меншинам. Мета цієї довідки – висвітлити проблеми, які впливають на ромів, що виникли або загострилися в результаті пандемії, а також надати рекомендації щодо вирішення цих проблем і зменшення ризиків, пов'язаних із пандемією. Довідка охоплює виключно ту територію материкової України, яка контролюється Урядом².

2. За період з 1 до 17 квітня 2020 року ММПЛУ провела 30 інтерв'ю³ з представниками ромських організацій громадянського суспільства, неурядових організацій (НУО), які займаються проблемами ромів, а також незалежними правозахисниками, які працюють над питаннями прав ромів. Опитувані представляли 15 областей: Волинську, Донецьку, Закарпатську, Запорізьку, Луганську, Львівську, Миколаївську, Херсонську, Одеську, Полтавську, Сумську, Тернопільську, Харківську,

¹ ММПЛУ була направлена в Україну 14 березня 2014 р. для здійснення моніторингу ситуації з правами людини на всій території України та подання доповідей щодо цього із наданням рекомендацій Уряду України та іншим суб'єктам щодо вирішення проблем у галузі прав людини.

² Територія Автономної Республіки Крим та міста Севастополя (Україна), тимчасово окупованих Російською Федерацією, а також територія, яка контролюється самопроголошеними «Донецькою народною республікою» та «Луганською народною республікою», у цій довідці не охоплені.

³ Через карантинні заходи, пов'язані з пандемією COVID-19, інтерв'ю проводилися телефоном або в режимі онлайн.

Черкаську область та місто Київ. Свій внесок у підготовку цього документа у формі експертних знань і підтримки зробили УВКБ ООН і «ООН-Жінки».

Довідкова інформація

3. Достовірних статистичних даних щодо загальної чисельності ромських чоловіків, жінок та дітей в Україні немає, проте, за останніми оцінками, їхня чисельність становить від 200 до 400 тис. осіб⁴. Ці цифри зазвичай коливаються впродовж року через сезонну міграцію великих груп ромів на територію України та з неї, а також через внутрішню міграцію в межах України.

4. Хоча багато ромських сімей та окремих ромів не стикаються з конкретними економічними проблемами чи проблемами з житлом, значна кількість ромів живе у неформальних поселеннях, часто у скрутних умовах. Кожне поселення становить окрему спільноту з власними традиціями, ієрархією та господарством. Більшість цих поселень зосереджено у західних регіонах України – особливо на Закарпатті, включно з двома найбільшими з відомих поселень, у Береговому та Мукачеві, в кожному з яких нараховується до 7 тис. мешканців⁵. Ряд неформальних поселень існує також у південних регіонах і поблизу великих міст по всій території країни. Поселення часто не мають доступу до водопостачання і гігієни, та є перенаселеними. Через ряд інцидентів насильного виселення по всій країні люди, які проживають у неформальних поселеннях постійно остерігаються повторення таких подій. Вони стикаються з негативним ставленням, а іноді й ворожістю з боку окремих представників суспільства.

5. Права ромської меншини захищені загальними положеннями про протидію дискримінації, передбаченими законодавством України⁶, і доповнені Стратегією захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини (далі – Стратегія щодо ромської меншини).⁷ Хоча Стратегія щодо ромської меншини сприяла розширенню участі ромського громадянського суспільства у формуванні політики Уряду⁸, її запровадження фінансувалося недостатньо, більшість очікуваних результатів не були досягнуті, і становище ромів не зазнало істотного покращення порівняно з ситуацією, що мала місце до прийняття вищезгаданої стратегії⁹.

⁴ minorityrights.org/wp-content/uploads/2019/05/MRG_Rep_Ukraine_UKR_Apr19.pdf

⁵ Інтерв'ю, проведені ММПЛУ 31 березня, 2 і 6 квітня 2020 р.

⁶ Положення щодо недопущення дискримінації присутнє у низці законодавчих актів, які регулюють різні соціальні, економічні та культурні сфери життя, та впливає зі статті 24 Конституції України від 28 червня 1996 року. Подальший розвиток ця норма отримала у Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (№ 5207-VI від 6 вересня 2012 р.).

⁷ Термін дії Стратегії спливає у 2020 р. Її текст (українською мовою) доступний за посиланням zakon.rada.gov.ua/laws/show/201/2013

⁸ Див. Гендерно відповідальне оцінювання реалізації Стратегії щодо ромської меншини, проведене за ініціативою структури «ООН-Жінки» та Ради Європи у квітні-липні 2019 року, <https://eca.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/04/gender-responsive-evaluation-of-the-strategy-for-the-protection-and-integration-of-the-roma-minority>.

⁹ Цей результат був згаданий у офіційній заяві Уповноваженого ВРУ з прав людини 8 квітня 2020 р. Див. www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/8-kv%D1%96tnya-m%D1%96zhnarodnij-den

6. Одним з основних занепокоєнь є задокументовані ММПЛУ жорстокі (іноді зі смертельними наслідками) напади на ромів і безкарність за такі напади. Найбільш примітними, зухвалими і брутальними прикладами є напади крайніх правих груп на ромські поселення, які в одному випадку навіть призвели до вбивства чоловіка з числа ромів¹⁰. Хоча правоохоронні органи встановили виконавців більшості з цих нападів, ММПЛУ з занепокоєнням зазначає, що їх досі не притягнуто до відповідальності¹¹. Брак прогресу в таких справах підриває правосуддя, право ромських чоловіків, жінок і дітей, постраждалих від таких нападів, на засіб правового захисту, а також створює сприятливе середовище для можливих наступних нападів.

7. Хоча у серпні 2018 року тенденція зухвалих нападів крайніх правих груп на ромські поселення пішла на спад, організації, пов'язані з цими групами, продовжили здійснювати насильницькі дії проти ромів та інших, так само вразливих спільнот. 23 жовтня 2018 року працівники Муніципальної варти м. Києва (МВК)¹² з погрозами примусово вигнали всіх ромів та бездомних із Київського центрального залізничного вокзалу. Поліція була присутня, але не втрутилася в жоден із численних інцидентів, що сталися того дня. Аналогічний рейд був здійснений МВК 9 серпня 2019 року. 30 квітня 2020 року в Києві невідомі напали на намет, який ромська сім'я використовувала як тимчасову домівку. Поліція розслідує цей інцидент, початково кваліфікувавши його як злочин на ґрунті ненависті.

Вплив COVID-19 на права ромів: питання, що викликають занепокоєння

1. Право на здоров'я

«Не уявляю, що могло б трапитися, якщо б коронавірус потрапив у ромські поселення. За такої густоти населення і відсутності засобів для дотримання базової гігієни це буде катастрофа» – Керівник благодійного фонду, Закарпаття.

[rom%D1%96v/](#). Схожі висновки були відображені у звіті Міжнародної групи з прав меншин «Роми в Україні – Час для дій: Пріоритети та шляхи ефективної політики інтеграції», опублікованому в 2019 р. Див. https://minorityrights.org/wp-content/uploads/2019/05/MRG_Rep_Ukraine_EN_Apr19.pdf

¹⁰ Хвиля нападів на ромські поселення мала місце в період із квітня до серпня 2018 р.

¹¹ Особа, відома як учасник нападу 21 квітня 2018 р. у Києві, отримала повідомлення про підозру, але згодом підозру було скасовано через процесуальні помилки. Нове повідомлення про підозру так і не було видано, що дозволило цій особі уникнути відповідальності. Щодо іншого нападу на ромське поселення, 23 червня 2018 р. (в результаті якого було вбито чоловіка-рома і поранено його родичів), жодному з 14 установлених виконавців не було висунуто обвинувачення у скоєнні злочинів на ґрунті ненависті; судові слухання по суті справи тривають.

¹² «Муніципальна варта» Києва – це громадське формування, засноване у лютому 2017 р. для «охорони громадського порядку і державного кордону України». Засновниками МВ були київські організації ветеранів антитерористичної операції (АТО). Відомо, що керівник МВ і ще ряд її учасників є активними членами крайньої правої групи С14. Станом на початок 2020 р. до МВ входили понад 600 осіб, поділених на територіальні підрозділи. Кожний територіальний підрозділ співпрацює з відповідною районною адміністрацією Києва. Таке співробітництво визначає сферу діяльності кожного відповідного підрозділу. Після початку пандемії у 2020 р. комісія при Київській міській державній адміністрації поклала на МВ задачу надавати допомогу в забезпеченні громадського порядку у Києві під час карантину. Хоча раніше співробітники правоохоронних органів намагалися дистанціюватися від МВ, зараз Національна поліція співпрацює з цією організацією.

8. Право на здоров'я закріплено у статті 25(1) Загальної декларації прав людини та статті 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права (МПЕСКП), який Україна ратифікувала у 1973 році. У статті 2(2) МПЕСКП встановлено, що держави-учасниці зобов'язуються гарантувати, що проголошені в ньому права здійснюватимуться без будь-якої дискримінації щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини. Це – всеохопний принцип, що застосовується до всіх прав, передбачених у МПЕСКП.

9. Повідомляється, що перші випадки позитивних тестів на COVID-19 вже мали місце, принаймні в одному з поселень в Одеській області. Під час підготовки цього документу було виявлено лише незначну кількість випадків COVID-19 серед ромів. Деякі з опитуваних вказали на те, що це недивно з огляду на брак тестування. Уже наявні соціальна відчуженість, дискримінація та стан здоров'я¹³ викликають занепокоєння щодо особливої небезпеки для ромів пандемії COVID-19 та можливого обмеження їхнього доступу до *медичних послуг*:

- ромські жінки та чоловіки, які не мають документів, що посвідчують особу, або реєстрації постійного місця проживання, не можуть підписати формальні угоди з сімейними лікарями, до яких слід у першу чергу звертатися у випадку підозри на наявність COVID-19;¹⁴
- ММПЛУ отримала повідомлення про те, що «швидкі» відмовляються їздити до ромських поселень для надання невідкладної медичної допомоги – у деяких випадках через упереджене ставлення працівників цих бригад;
- дискримінаційні практики існують і у контексті доступу до інших послуг охорони здоров'я (як-от сегрегація у «ромських палатах» у пологових будинках, відмова надавати безплатні послуги ромським жінкам і чоловікам). Повідомляється, що медичні працівники використовують формулювання «належить до ромської національності» у внутрішній документації стосовно індивідуальних медичних записів пацієнтів. Водночас, практики застосування таких формулювань щодо інших меншин не існує;
- у густонаселених ромських громадах існує високий ризик стрімкого поширення COVID-19 через брак доступу до засобів індивідуального захисту (масок для обличчя, рукавичок тощо) і антисептиків, а також незадовільні житлові умови.

¹³ Вважається, що роми які проживають у неформальних поселеннях мають високий ризик захворюваності на туберкульоз, що, своєю чергою, суттєво підвищує ризики негативних наслідків COVID-19 у разі інфікування.

¹⁴ В рамках реформи охорони здоров'я в Україні було створено інститут сімейних лікарів які з 2018 року є первинною ланкою для отримання базових медичних послуг. Кожен, хто бажає отримати медичні послуги, має підписати офіційну угоду («декларацію») з сімейним лікарем за власним вибором. Ця угода залишатиметься в силі доти, доки особа не вирішить змінити свого сімейного лікаря.

2. Право на достатній життєвий рівень

10. Право на достатній життєвий рівень закріплено у статті 25(1) Загальної декларації прав людини та статті 11(1) МПЕСКП.

11. Особи, опитані ММПЛУ, попередили, що карантинні заходи спричиняють істотні соціально-економічні наслідки для ромських жінок і чоловіків, які часто зайняті у неформальному секторі та на тимчасових та сезонних роботах, включаючи роботу у сусідніх країнах. Це вагомо впливає на їхнє право на достатній життєвий рівень та право на харчування. Численні¹⁵ ромські сім'ї втратили основні *джерела доходів* через закриття кордонів, місцевих ринків і малих підприємств. Для багатьох сімей єдиним джерелом доходу під час пандемії залишаються соціальні виплати, яких недостатньо для задоволення всіх потреб.

12. У той час як роми часто потребували гуманітарної допомоги через низький дохід та неналежні житлові умови навіть до пандемії, втрата доходів, спричинена карантинном, погіршила їхнє становище, та значно підвищила залежність від гуманітарної допомоги. Співрозмовники також повідомили про перебої у доставці певної гуманітарної допомоги через призупинення процедур митного оформлення внаслідок пандемії. У деяких випадках гуманітарна допомога була доставлена в Україну до запровадження обмежень, спрямованих на боротьбу з пандемією, але ці товари досі залишаються на митних складах¹⁶.

13. Інтерв'ю, проведені ММПЛУ, вказують на низку проблем, пов'язаних із зайнятістю ромів. Кілька співрозмовників також оцінили можливі наслідки пандемії COVID-19 для ромських громад.

14. Багато ромів працюють у неформальному секторі зайнятості. Це ставить їх у не вигідне положення, тому що підприємства, під впливом карантинних заходів, звичайно, спочатку звільнятимуть тих працівників, які офіційно не працевлаштовані. За інформацією, зібраною ММПЛУ, у західних регіонах України ромські жінки страждають більше, ніж ромські чоловіки, оскільки їхні робочі місця на малих підприємствах (наприклад, на ринках або на кухнях ресторанів) наразі недоступні, тоді як чоловіки, які часто працюють у інших сферах, наприклад таксистами, можуть продовжувати працювати. Багато ромів (зокрема ті, хто проживають у сільській місцевості) працюють сезонними працівниками і припинення руху громадського транспорту означає, що ті, хто не зможе дозволити собі альтернативні засоби транспорту, наймовірніше втратять роботу¹⁷.

¹⁵ Більшість опитаних співрозмовників зазначили, що зайнятість у малому бізнесі, сезонні та тимчасові роботи є ключовими джерелами доходу для ромських сімей, які проживають у неформальних поселеннях.

¹⁶ Наприклад, в одному випадку допомога (зокрема продукти харчування і одяг) досі залишається на кордоні України з ЄС. Цей вантаж, за повідомленням, зібрали релігійні організації в якості допомоги українським ромам. Після початку спалаху пандемії видимого прогресу в митному оформленні цього вантажу немає.

¹⁷ Цей висновок зроблено, зокрема, за даними, отриманими від співрозмовників із Львівської області.

15. У багатьох сім'ях жінки також відповідають і за доходи сім'ї, і за догляд за дітьми. Отже, під час пандемії, коли школи й дитячі садки закриті, найчастіше саме жінки весь день доглядають за дітьми і в результаті з більшою вірогідністю втрачають можливості щодо оплачуваної роботи.¹⁸

16. Ще одна проблема, що викликає занепокоєння, - відсутність чинних **документів, що посвідчують особу**. Ця проблема часто характерна для цілих сімей. Це істотно обмежує їхню здатність користуватися цілим рядом прав. Маючи невизначене громадянство і ризик стану без громадянства, роми, які не мають документів, позбавлені можливості доступу до формальної зайнятості, пенсій та соціального забезпечення, зокрема допомоги по безробіттю, допомоги малозабезпеченим сім'ям і допомоги сім'ям із дітьми. Інтерв'ю із співрозмовниками свідчать про те, що зусилля з отримання чи відновлення документів, що посвідчують особу, також довелося відтермінувати на час карантину через призупинення надання адміністративних послуг, а також послуг із правової допомоги, які часто надають організації громадянського суспільства. Багато ромів ще до пандемії стикалися з проблемами при отриманні чи відновленні документів, що посвідчують особу.

«Миття рук, прання одягу – прості речі, але багато ромів не можуть їх робити, тому що в них немає достатнього доступу до води...» - лідер ромської громади на Закарпатті

17. Хоча у МПЕСКП право на воду безпосередньо не згадане, Комітет з економічних, соціальних і культурних прав уточнив, що право на воду є елементом права на достатній життєвий рівень¹⁹.

18. Регулярний **доступ до чистої води** є однією з основних потреб для забезпечення добробуту людини, а під час пандемії його важливість ще більше зростає. ММПЛУ занепокоєна тим, що у значній кількості ромів у поселеннях немає проточної води, тому вони досі стикаються з труднощами в отриманні чистої води для задоволення повсякденних потреб. Серед труднощів, зафіксованих ММПЛУ, - обмежена кількість водяних насосів і свердловин у ромських поселеннях поряд із неспроможністю придбати достатню кількість води через низькі доходи, а також відсутність масок, які є обов'язковими для відвідування магазинів, де вони можуть купити воду, якщо можуть собі це дозволити²⁰.

¹⁸ Оперативна гендерна оцінка становища та потреб жінок у контексті ситуації з COVID-19 в Україні проведена ООН Жінки в Україні з 21 березня до 12 квітня 2020. Див:

<http://www.un.org.ua/en/information-centre/news/4909-covid-19-exacerbates-vulnerabilities-and-heightens-economic-social-and-health-risks-for-women-and-girls>

¹⁹ Комітет з економічних, соціальних і культурних прав, Зауваження загального порядку № 15 (2002), п. 3.

²⁰ Наприклад, у ромському поселенні в Мукачеві (Закарпатська область) на близько 7000 людей лише один водяний насос. У Береговому (Закарпатська область) у поселеннях систематично відключають воду, тому що роми не можуть оплачувати рахунки за воду, хоча зараз водопостачання відновлено. У

19. Відсутність доступу до води підвищує ризик зараження ромів COVID-19, тому що вони не можуть дотримуватися основних профілактичних правил, наприклад, мити руки.

3. Доступ до інформації

20. Право на доступ до інформації, наявної у державних органів, захищено статтею 19(2) Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (МПГПП)²¹. Для ромів основними джерелами інформації про COVID-19, профілактичні заходи та порядок звернення за медичною допомогою є телебачення, онлайн-медіа і соціальні мережі. Органи влади надають недостатньо інформації мовою, зрозумілою ромам, і у доступній їм формі.²²

21. З початку спалаху пандемії декілька ромських організацій громадянського суспільства (ОГС) у західних областях України зібрали достовірну інформацію, переклали її ромською та іншими мовами, якими говорять роми, та розповсюджують її у громадах, переважно через соціальні мережі. У деяких випадках для поширення інформації про COVID-19 серед тих, хто не вміє читати, використовуються радіомовлення і автомобілі з гучномовцями. Ромські ОГС підтвердили, що місцева влада співробітничала з ними у наданні інформації місцевим ромським громадам тільки у трьох населених пунктах (Кремінній, Сумах і Золотоноші). ММПЛУ занепокоєна тим, що доступність інформації тим ромським сім'ям, які не мають телевізора чи Інтернету або є неграмотними, обмежена. Вони отримують інформацію переважно від інших членів громад, проте ця інформація може бути викривленою.

4. Право на освіту

«Ромські діти не досягають великих успіхів у школі, а зараз вони ще більше відстануть. Головна причина – не тільки відсутність техніки, а й те, що їхні батьки не можуть допомогти їм у навчанні, тому що у них самих низький рівень освіти. Вони не можуть перевіряти домашню роботу в дітей, вони не можуть допомогти їм виконувати завдання». – Голова ромської організації громадянського суспільства з Черкаської області.

22. **Право на освіту** закріплене у статті 26 Загальної декларації прав людини та статті 13 МПЕСКП. Тривале закриття шкіл через карантин позбавляє багатьох ромських дітей

Кремінському районі (Луганська область), де живе близько 150 ромів, найближче джерело води знаходиться на відстані 2 км. У Люботині (Харківська область) наявна вода має дуже низьку якість. У ромському поселенні в Сумах немає ані водопроводу, ані загальнодоступних свердловин, і мешканцям доводиться самостійно бурити свердловини. У Львівській області одне з 12 неформальних поселень бере воду з річки, а іншим доводиться купувати її в магазинах..

²¹ Комітет із прав людини, Зауваження загального порядку № 34 (2011), пп. 18-19.

²² 30 квітня 2020 року Міністерство охорони здоров'я оприлюднило багатомовну версію рекомендацій щодо профілактики COVID-19. Керівництво перекладено 13 мовами, включаючи ромську, та розповсюджується в Інтернеті. ММПЛУ зазначає, що відсутність доступу до Інтернету та неграмотність деяких ромів означає, що вони мають обмежений доступ до цих матеріалів.

цього права і, отже, зменшує їхні шанси подолати стигму і соціальну відчуженість та інтегруватися у суспільство. Ініціативи, спрямовані на активне сприяння освіті ромських дітей, наприклад, підготовчі заняття або заняття з учителями у ромських таборах, призупинені²³.

23. Дистанційне навчання, яке школи проводять під час карантину, не є реалістичним варіантом для багатьох ромських дітей. По-перше, багато сімей не мають доступу до необхідної технології для навчання у режимі онлайн, тому що в них немає доступу до Інтернету та відповідного обладнання (комп'ютерів, смартфонів тощо). По-друге, багато дітей не можуть розраховувати на підтримку батьків у виконанні домашніх завдань через низький рівень грамотності та освіти у багатьох дорослих ромів. Тому, навіть хоча деякі школи запровадили форми дистанційної освіти, які забезпечуються не лише телекомунікаційними засобами (наприклад, поштові скриньки, де діти можуть залишити виконані домашні завдання, а потім забрати їх із виправленими помилками), багато ромських дітей не можуть повною мірою скористатися цією послугою, частково через відсутність підтримки з боку батьків.

24. Висловлюється також занепокоєння з приводу того, що ромські дівчата можуть потерпати від карантину більше за ромських хлопців, тому що для ромських сімей, які дотримуються традиційних поглядів, освіта дівчат досі недооцінюється і батьки через це можуть ставитися до неї менш сприятливо²⁴.

25. Ці перешкоди, з якими ромські діти стикаються у доступі до освіти під час карантину, можуть збільшити розрив, що існує у рівні освіти між ромськими та іншими дітьми.

5. Мова ворожнечі

26. Будь-який виступ на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що являє собою підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства, заборонений статтею 20 МПГПП. Суспільна упередженість, стійкі тенденції дискримінації та безкарності за етнічне насильство і за злочини на ґрунті ненависті щодо ромів викликають занепокоєння з приводу того, що на фоні пандемії роми можуть стати об'єктом *мови ворожнечі*²⁵ і безпідставних звинувачень. У засобах масової інформації

²³ Це, зокрема, ініціативи місцевих НУО у Закарпатській та Одеській областях, які розповіли ММПЛУ про своє занепокоєння.

²⁴ Див. CEDAW/C/UKR/CO/8, Комітет із ліквідації дискримінації щодо жінок, Заключні зауваження з восьмої періодичної доповіді України, 3 березня 2017 р., пп. 34-35; Письмові зауваження Європейського центру з прав ромів та Міжнародної благодійної організації «Ромський жіночий фонд «Чіріклі»» щодо України для розгляду Комітетом з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок, Київ-Будапешт, 2016 р., с. 3-4, chirikli.com.ua/index.php/en/library/item/download/35_94fb07e3d6c764dce4d7cde2cfe87580; Ромський жіночий фонд «Чіріклі», Моніторинг ситуації з правами людини ромів в Україні, Київ, 2014 р., с. 35-36, chirikli.com.ua/index.php/en/library/item/download/29_a8c31626750720d8cb85bd6b56417404.

²⁵ Мова ворожнечі визначається тут відповідно до Стратегії і Плану дій ООН із боротьби з мовою ворожнечі як «будь-яка комунікація в усній, письмовій або поведінковій формі, яка має ворожий характер або використовує зневажливі чи дискримінаційні формулювання по відношенню до будь-якої особи чи групи осіб за ознакою того, хто вони є, або, інакше кажучи, за ознакою їхньої релігії,

та соціальних мережах уже з'явилися деякі приклади негативних стереотипів і цькування ромів. Наприклад, ужгородська група у Facebook «Зупинимо нахабних ромів разом» репостить місцеві новини, у яких ромів зображують як загрозу здоров'ю населення і громадській безпеці²⁶. У цій групі також публікуються Інтернет-меми, в яких використовуються негативні стереотипи щодо ромів²⁷.

27. 8 квітня 2020 року, у Міжнародний день ромів, голова МВК опублікував на своїй сторінці у Facebook відео, на якому він в агресивній формі допитує та наполегливо переслідує жінку в Києві у зв'язку з наглядом за дотриманням карантинних обмежень. Голова МВК відкрито продемонстрував своє упереджене ставлення до ромів і публічно поширив негативні стереотипи. На цьому відео цей чоловік заявив, що ця жінка – ромської національності й що вона причетна до крадіжок, провівши таким чином зв'язок між фактом належності до даної етнічної групи та антисоціальною поведінкою²⁸. В іншому інциденті, 21 квітня 2020 року, мер Івано-Франківська відкрито зажадав, щоб правоохоронні органи примусово виселили або затримали групу ромів, які відмовлялися добровільно переїхати до іншого регіону²⁹. Висловлювання мера отримали помітну підтримку у місцевих групах соціальних мереж.

28. Більшість опитаних також висловили занепокоєння тим, що кількість інцидентів, пов'язаних із мовою ворожнечі, може зрости, якщо кількість ромів, яким діагностовано коронавірусну хворобу, збільшиться, враховуючи існуюче упередження проти ромів, а також напади та ненависницькі висловлення, що мали місце у минулому.

Висновки та рекомендації

29. Попередні висновки ММПЛУ свідчать про погіршення ситуації з правами людини ромських чоловіків, жінок і дітей в Україні після запровадження заходів по боротьбі з пандемією. Багато ромів і раніше, до пандемії, не мали доступу до достатньої медичної допомоги, води, їжі та освіти, а COVID-19 і урядові заходи реагування на пандемію можуть спричинити руйнівний вплив на ромські громади, якщо терміново не вжити комплексу невідкладних заходів. Відсутність рівного доступу до медичної допомоги, інформації та достатнього доступу до води може ускладнити задачу стримування спалахів захворювань у ромських громадах. Відсутність доступу до соціального забезпечення і втрата доходів можуть спричинити довготривалі наслідки, що

етнічного походження, національності, раси, кольору шкіри, соціального походження, статі та інших факторів ідентичності». Див. www.un.org/en/genocideprevention/documents/advising-and-mobilizing/Action_plan_on_hate_speech_EN.pdf.

²⁶ Ось заголовки деяких новин у місцевих онлайн-медіа: «Закарпаттю приготуватись: у ромських таборах коронавірус розповсюджується в 15 разів швидше» або «У Закарпатті цигани почали грабувати. Злодії дедалі частіше грабують заклади, що перебувають на карантині».

²⁷ Наприклад, в одному мемі показані ромські жінки на вулиці й наведено коментар: «Грьобаний карантин! Де всі? А у кого красти?».

²⁸ www.facebook.com/timur1423/videos/1568283736674363/.

²⁹ Пізніше мер публічно вибачився, додавши, що його реакцію спричинили грубі порушення карантинних обмежень цією групою. Наразі цей інцидент розслідує Національна поліція, початково кваліфікувавши його злочин на ґрунті ненависті (стаття 161 Кримінального кодексу України).

сприятимуть подальшій маргіналізації та стигматизації ромів, особливо тих, у кого немає особистих документів. Нарешті, важливо буде протидіяти мові ворожнечі та образливим стереотипам по відношенню до ромів, особливо з боку організацій, які тісно співпрацюють із правоохоронними органами й місцевою владою.

30. Для того, щоб усунути негативний вплив пандемії та ослабити відповідні загрози, ММПЛУ закликає владу:

- (a) докласти всіх можливих зусиль для розблокування джерел доходів ромських громад;
- (b) розробити та реалізувати плани економічного відновлення і соціального захисту з урахуванням потреб ромів, або відповідним чином відкоригувати чинні плани;
- (c) дозволити митне оформлення всієї гуманітарної допомоги для ромів і докласти всіх необхідних зусиль для забезпечення доставки цієї допомоги;
- (d) забезпечити доступ ромським жінкам, чоловікам та дітям до повного спектру послуг охорони здоров'я незалежно від наявності у них документів, що посвідчують особу, і свідоцтв про народження, та своєчасно усувати дискримінаційні практики;
- (e) підготувати та поширити інструкції з заходів профілактики COVID-19 доступними мовами та у доступній формі. Забезпечити доступ волонтерів та НУО, які можуть надати таку інформацію, до неформальних поселень. Створити ромам можливість ставити запитання і ділитися проблемами їхньою власною мовою;
- (f) забезпечити доступ ромських дітей до освіти, в дистанційному режимі або за іншими методиками. Розглянути можливі варіанти дистанційної освіти в офлайн режимі для тих, хто не має доступу до комунікаційних технологій;
- (g) забезпечити доступ до води громадам, які його позбавлені;
- (h) публічно засуджувати всі випадки мови ворожнечі, насильства і агресивних висловлювань щодо ромів незалежно від джерела походження;
- (i) забезпечити ефективне розслідування всіх злочинів на ґрунті ненависті, скоєних проти ромів;
- (j) припинити співробітництво з групами та організаціями, що розповсюджують нетерпимість або насильство, а також особами які раніше були причетні до порушень прав людини і брали участь, зокрема у нападах на ромів.

ММПЛУ закликає всі зацікавлені сторони, суб'єктів громадянського суспільства і міжнародну спільноту ще раз звернути увагу української влади на ці рекомендації та надати підтримку в їх виконанні.

Додаток 1 Рекомендації механізмів ООН з прав людини та передовий досвід

1. Комітет з питань ліквідації расової дискримінації (CERD) рекомендує посилити заходи уряду щодо поліпшення доступу до освіти ромських дітей та зниження рівня неписьменності серед дітей та ромів, які припиняють відвідування шкіл.ⁱ
2. CERD та Спеціальний доповідач ООН з питань меншин рекомендують органам влади забезпечити належний захист ромських громад та боротися з дискримінаційними діями проти ромів; розслідувати випадки вбивств та нападів на ромів; та притягати винних до відповідальності.ⁱⁱ
3. Одинадцять експертів ООН із спеціальних процедур Ради з прав людини наголосили на необхідності забезпечення постійного доступу до достатньої та доступної води для громад, яким цього не вистачає. Це, серед іншого, включає також неформальні поселення.ⁱⁱⁱ
4. Комітет ООН з прав людини (HRC) рекомендував усунути будь-які перешкоди, у тому числі адміністративні, для забезпечення всіх ромів особистими документами, включаючи свідоцтва про народження, які необхідні їм для доступу до своїх основних прав.^{iv}
5. Комітет з економічних, соціальних та культурних прав (CESCR) рекомендує підвищити обізнаність серед ромів про судовий порядок отримання документів, що посвідчують особу, та забезпечити їх доступ до безкоштовних юридичних послуг.^v
6. CESCR рекомендував органам влади вживати ефективних заходів для забезпечення доступу до освіти всіх ромських дітей, покращення показників закінчення середньої школи та збільшення кількості ромських дітей які здобувають середню та вищу освіту. У зв'язку з цим держава-учасниця повинна збирати деталізовану статистику щодо відсотка ромських дітей, які навчаються на різних освітніх рівнях.^{vi}
7. Україна підтримала рекомендацію Універсального періодичного огляду (UPR) щодо прийняття прогресивної стратегії, спрямованої на збільшення освітніх можливостей та покращення житлових та побутових умов ромської громади.^{vii}
8. Підрозділ соціальної інклюзивності та зменшення бідності в офісі прем'єр-міністра Сербії провів аналіз ризиків, пов'язаних із COVID-19, особливо у контексті відсутності доступу до води та електроенергії та нагальних гуманітарних потреб ромів у понад 50 населених пунктах. Описані таким чином, ризики та потреби стали основою для планування та розповсюдження гуманітарних наборів та надання всіх інших видів допомоги та підтримки урядом та іншими донорами найбільш вразливим членам ромської громади.
9. Міністерство охорони здоров'я Косово розробило онлайн-платформу щодо COVID-19 (www.kosova.health), яка тепер пропонує відвідувачам можливість провести самооцінку симптомів COVID-19 албанською, сербською та англійською мовами. Крім того, агенції ООН та Міністерство охорони здоров'я Косово поширюють плакати ВООЗ на COVID-19 англійською, албанською, сербською, турецькою, арабською та ромською мовами у конкретних громадах.

-
- ⁱ Див. Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD) Concluding Observations on the twenty-second and twenty-third periodic reports of Ukraine, 4 October 2016, para. 22.
- ⁱⁱ Див. Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD) Concluding observations on the Twenty-Second and Twenty-Third Periodic Reports of Ukraine, 4 October 2016, para. 20; Report of the Special Rapporteur on minority issues, Rita Izsák. Mission to Ukraine, 27 January 2015, para. 94.
- ⁱⁱⁱ Див. www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25738&LangID=E
- ^{iv} Див. Human Rights Committee (HRC) Concluding observations on the seventh periodic report of Ukraine, 22 August 2013, para 12.
- ^v Див. Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR) Concluding observations on the seventh periodic report of Ukraine, 2 April 2020, para 15.
- ^{vi} Див. Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR) Concluding observations on the seventh periodic report of Ukraine, 2 April 2020, para 45.
- ^{vii} Див. Report of the Working Group on the Universal Periodic Review (UPR), Ukraine (A/HRC/37/1), para 116.178.